

STANISLAVA KOPRIVICA-OŠTRIĆ

Pedeseta godišnjica „Borbe”

Zagreb, 19. II 1922 — 19. II 1972.

Ove godine navršava se pedesetogodišnjica pokretanja *Borbe* — 19. veljače 1922 — koja je bila legalno glasilo zabranjene i ilegalne Komunističke partije Jugoslavije. Pokrenuta u Zagrebu kao »nezavisan politički i društveni list« *Borba* je bila nastavak tradicije razvijenoga i dobro organiziranog radničkog političkog i strukovnog novinarstva u Zagrebu i u Hrvatskoj. U godini pokretanja *Borbe* revolucionarni radnički pokret u Jugoslaviji bio je u veoma teškom položaju — KPJ je bila zabranjena i svedena na ilegalni aktiv od stotinjak ljudi. U Hrvatskoj, kao i u drugim jugoslavenskim zemljama, bio je u toku rad na izgradnji ilegalne organizacije i njenoj konsolidaciji. U tom procesu pokrenuti su i ilegalni listovi KPJ i SKOJ-a tiskani u tehničarici ciklostila — *Komunista*, *Mlada garda* i *Glasnik komunističke omladine*. List *Komunista* bio je razaslan po čitavoj Jugoslaviji na povjerljive adrese a štamparija je bila tako dobro organizirana da je vlasti nisu uspjele otkriti. Sve su te aktivnosti KPJ i SKOJ-a bile prekinute u drugoj polovici 1921. godine, kada je nakon donošenja Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi došlo do masovnih progona radnika, partijski ili sindikalno organiziranih u revolucionarnom pokretu. Većina rukovodilaca Partije i SKOJ-a, koji nisu spjeli otići u emigraciju, bila je pohapšena.

Na početku prosinca 1921. godine Đuro Cvijić i Kamilo Horvatin vratili su se iz Beča kamo su izbjegli pred progonima kojima je bila izložena KPJ. U Beču su se bili pridružili grupi komunista koja je zahtijevala da se svi nekompromitirani članovi KPJ vrate u zemlju.¹ Nakon dolaska u Zagreb, Cvijić i Horvatin angažirali su se zajedno s Augustom Cesarcom na pokretanju legalnog lista. Danas je veoma teško rekonstruirati sva zbivanja u toj akciji jer smo ograničeni samo na one dokumente koji su se sačuvali. Iz tih fragmenata gotovo je nemoguće sastaviti takav mozaik koji bi posve jasno pokazao tko je sve sudjelovao u pripremama za pokretanje lista, od koga je zapravo potekla prva inicijativa, kako su namaknuta financijska sredstva.

Veoma su značajne dvije izjave koje su Đuro Cvijić i Kamilo Horvatin dali na zagrebačkom redarstvu o pokretanju *Borbe*. Đuro Cvijić izjavio je:

¹ Usp. *Matija Uradin*, Prilog za biografiju Đure Cvijića, Putovi revolucije 7—8, Zagreb 1966, 183.

»U mjesecu februaru pokrenuo sam tiskopis 'Borba' u kojem sam glavni urednik sada.« Kao svrhu radi koje list izlazi označio je obnovu radničkog pokreta na marksističkim principima. Horvatin je u svojoj izjavi naglasio da je svrha *Borbe*, koju su oko sredine prosinca 1921. odlučili pokrenuti — prosvjeđivanje širih slojeva, osobito radnoga, borba protiv režima, protiv šovinizma, te širenje marksističkih ideja.²

Oblasni sekretarijat SKOJ-a u Zagrebu uputio je Zagračničnom komitetu u Beč pismo datirano 3. travnja 1922. u kojem je optužio Cvijića i Horvatina da su, otišavši u emigraciju, ostavili pokret u najkritičnijim trenucima te da im se sav rad od povratka sveo na *Borbu* za koju nisu dali ni inicijativu ni sredstva. U pismu su uz članove OS potpisani i Edmund Ivanyi i Josip Kerin za koje se ističe da su pravi pokretači *Borbe*, izlaženje koje su omogućili i davanjem financijskih sredstava.³ U izjavi Ivanyija, koju je u kolovozu 1922. dao na zagrebačkom redarstvu, ima podataka i o pokretanju *Borbe*. On je pokretanje *Borbe* označio kao rezultat dogovora između Kerina, Ernesta Dürnbacha i sebe. S Franjom Salettom dogovorili su da financira list, te da bude vlasnik i odgovorni urednik. Kako je Saletto ulaganje veće svote u list uvjetovao brojem pretplatnika od 2000, a oni nisu mogli sakupiti toliki broj, Saletto je uskratio daljnju pomoć. Obrazlažući dalje akciju oko pokretanja legalnog lista, Ivanyi spominje da je upoznao Cvijića i Horvatina posredstvom Slavka Kaurića, te Cvijića povezao sa Salettom. Prema vlastitoj izjavi, Ivanyi je bio administrator *Borbe* do travnja 1922, kad je bio prisiljen napustiti *Borbu* jer su Cvijić i Horvatin željeli ostati sami. Na pravac lista nije imao nikakva utjecaja.⁴

Ta Ivanyijeva izjava o pokretanju *Borbe* prilično je nejasna zbog toga što je dana prilikom hapšenja, pa se on u očima policije nastojao prikazati što beznačajnim. Ivanyi je, naime, bio uhapšen zbog potpisivanja već spomenutog pisma Zagračničnom komitetu koje je dospjelo u ruke policije. U pismu se spominju organizacije Partije i SKOJ-a na što su vlasti mnogo oštrije reagirale nego na delikte s područja komunističke propagande.

Na Prvoj zemaljskoj konferenciji KPJ bilo je govora i o *Borbi*. U izvještaju Oblasnog sekretarijata KPJ u Zagrebu spominje se podatak da je list tiskan u 4000 primjeraka, da je bio financijski pasivan do svibnja kad se već sam uzdržavao da bi uskoro ponovo zapao u krizu.⁵ Podatke o *Borbi* nalazimo i u diskusiji »Verusa« (najvjerojatnije Slavko Kaurić) koji spominje da su »tri osečka druga« dobila dozvolu za pokretanje *Borbe*.

² Zapisnici o saslušanju Đure Cvijića i Kamila Horvatina u uredu Kraljevskog redarstvenog ravnateljstva u Zagrebu od 3. svibnja 1922. Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske (A—IHRPH), Grupa XVIII/1922.

³ A—IHRPH, XVIII/1922. Za Oblasni sekretarijat pismo su potpisali Janko Mišić, Veljko Kauzlaric, Zlatko Šnajder i Ervin Cverger, a Edmund Ivanyi i Josip Kerin kao pokretači *Borbe*.

⁴ A—IHRPH, XVIII/1922. Zapisnik Edmunda Ivanyija sastavljen na zagrebačkom redarstvu 25. kolovoza 1922.

⁵ A—IHRPH, Fond Kominterne, KI 18/I (stara signatura), Zapisnik Prve zemaljske konferencije KPJ koja je održana u Beču od 3. do 17. srpnja 1922. U zapisniku su imena i nazivi zabilježeni šifrom. Tako je u izvještaju zagrebačkog OS KPJ tek na temelju sadržaja moguće ustanoviti da je riječ o *Borbi*. Podatak iz izvještaja da su urednik i administrator lista uhapšeni u svibnju 1922. potvrđuje da se radi o *Borbi*. Đuro Cvijić, glavni urednik i Stjepan Cvijić, administrator *Borbe*, te član uredništva Kamilo Horvatin bili su uhapšeni 3. svibnja 1922.

Sudeći po toj diskusiji, u oblasnom je rukovodstvu došlo do spora je li dovoljno sindikalno glasilo *Štampa* ili je potrebno pokrenuti još i jedan čisto politički list. Ostaje nejasno je li pokretanje *Borbe* odobrio Zamjениčki izvršni odbor KPJ u Beogradu jer »Verus« spominje da u Beogradu nije uspio saznati »gde je Borba odobrena«. Čini se da Zamjениčki izvršni odbor nije imao povjerenja u osječke aktiviste, koji da su bili pod utjecajem Sime Markovića, pa je *Borbu* preuzeo Cvijić. U diskusiji se spominje i sukob Cvijića i Horvatina s omladinom.⁶

Veoma zanimljiv podatak o pokretanju *Borbe* zabilježio je Drago Škorić koji je u to vrijeme bio sekretar partijske organizacije u Delnicama. On piše da je u zimi, prije veljače 1922, doputovao u Delnice Kamilu Horvatin koji je od partijske organizacije zatražio pomoć za pokretanje partijskog lista. Uprava mjesne organizacije dala je zajam od 8000 dinara koji je po izlasku prvog broja delnička organizacija pretvorila u svoj prilog listu.⁷

Svi ti podaci, koji potječu iz raznih izvora, omogućuju ove zaključke: 1. Idejom o pokretanju legalnog političkog lista na markističkim pozicijama, koji bi u mogućim okvirima zastupao gledišta KPJ, bavili su se čini se i partijski i skojevski aktivisti, no ne može se potpuno sigurno reći od koga je prije potekla. To nam se i ne čini tako bitnim, jer je očito spajena tradicija i iskustvo u izdavanju partijske štampe starijih komunista s entuzijazmom skojevaca. Mladi su čak prigovarali starijim drugovima da nisu dovoljno aktivni i dovoljno borbeni.⁸ No upravo uravnoteženost i mjera starijih uspjeli su, usprkos zabranama i veoma teškim i nepovoljnim uvjetima, održati *Borbu* dugi niz godina kao glas ilegalne i progone Komunističke partije. 2. Čini se da je ipak najveći udio u pokretanju i utemeljivanju *Borbe* bio Cvijićev, Horvatinov i Cesarčev, iako se može uzeti i da je ideja za list potekla i od Ivanyija i Kerina. Možda bi bilo bolje reći da je više njih imalo u isto vrijeme takvu zamisao i težilo njenu ostvarenju. 3. Materijali Prve zemaljske konferencije pokazuju da je i oko *Borbe* bilo problema, zbog nesporazuma i različitih gledanja u vodstvu KPJ, koji su kasnije prerasli u otvoreni sukob dviju frakcija. To je u zapisnicima spominjano nepovjerenje Zamjениčkog IO prema osječkim aktivistima, kao ljudima Sime Markovića, te gledište (po svojoj prilici Kauričevo) da je posve dovoljno i samo sindikalno glasilo. 4. Pitanje financijskih sredstava za pokretanje lista bilo je riješeno, kako se čini, u više usporednih akcija kampanjom za njihovo prikupljanje. Novac su dali i pojedinci i neke organizacije, kao već spomenuta iz Delnica koja je i poslije Obznane dobro i organizirano radila. Po svojoj je prilici dio sredstava dobiven i iz inozemstva od raznih komunističkih organizacija u SAD. Za svoju ilegalnu djelatnost KPJ je dobivala sredstva od Kominterne u obliku neke vrste budžeta.⁹ 5. Legalnu akciju za pokretanje *Borbe* vodio je Franjo Saletto, očito dogovorno s Cvijićem, obrativši se nadležnim organima državnih vlasti s molbom za pokretanje nezavisnog radničkog dnevnika. Njegovim

⁶ Izvor kao u prethodnoj bilješci. Iako su imena označena šiframa i pseudonimima, podaci iz drugih izvora pomogli su nam da utvrdimo o kojim je osobama riječ.

⁷ A—IHRPH, MG—21/VII, 61. Drago Škorić, Opće napomene na godine 1918—21.

⁸ Vidi u bilješci 3 navedeno pismo zagrebačkog OS SKOJ-a.

⁹ A—IHRPH, XVIII/1922. Pismo koje su Sime Marković i Kosta Novaković u svojoj prilici uputili oblasnom rukovodstvu KPJ u Zagrebu u kojem se spominje da je budžetska komisija Izvršnog komiteta Kominterne odobrila »naš Budget po Vašem predlogu«.

imenom započinje lista legalnih urednika *Borbe*, koje su nazivali i »urednici za zatvor«. To su obično bili dobri, ali nekompromitirani aktivisti koji su teret uredništva predavali jedan drugome, u vrijeme kad bi listu prijetila zabrana — omogućavajući partijskom rukovodstvu, koje je davalo *prave urednike*, da u relativnom zatišju obavlja uredničke poslove.

Neposredna akcija Franje Saletta započela je molbom koju je 11. siječnja 1922. uputio Kraljevskom državnom odvjetništvu u Zagrebu, kao izdavač i odgovorni urednik koji kani pokrenuti nezavisni radnički dnevnik pod naslovom *Borba*.¹⁰ Kraljevsko državno odvjetništvo odobrilo je Salettovu molbu 14. siječnja 1922. Na početku veljače obavijestio je Saletto odvjetništvo da će *Borba* početi izlaziti 17. veljače 1922. kao tjednik, svakog četvrtka, a ne kao dnevnik kako je prethodno predvidio.¹¹

Nešto kasnije od najavljenog datuma, zbog »tehničkih neprilika« u tiskari, u nedjelju 19. veljače 1922, »*Borba*, nezavisan politički i društveni list« izdavača i odgovornog urednika Franje Saletta, pojavila se na zagrebačkim ulicama. Njen prvi broj uređen je u uredništvu u Kumičićevoj ulici broj 6, a tiskan je na osam stranica u tiskari »Merkantille« u Primorskoj ulici broj 2, po svoj prilici u četiri tisuće primjeraka.¹²

Pokretanje *Borbe* bez sumnje je jedna od najznačajnijih akcija KPJ u Hrvatskoj, u razdoblju od prelaska u ilegalnost do osnivanja Nezavisne radničke partije Jugoslavije. Program lista označen je u kratkom uvodniku prvog broja: nepristrana i neumoljiva analiza i neustrašiva borba »... protiv sviju zala koja našu zemlju guše i naš život truju...«, te istinitost vijesti koje će objavljivati s područja domaćega i međunarodnog političkog, socijalnog, ekonomskog i kulturnog života. Ciljevi *Borbe* isti su s ciljevima radničke klase i onih društvenih slojeva u gradu i na selu koji su ekonomski izrabljivani i upropaštavani a politički obespravljeni. *Borba* se javlja kao neovisan list, takav namjerava ostati, te »... naučnom i marksističkom svetlošću osvetljivati zamučene odnose kod nas i u svetu«.¹³

U skladu je s osnovnom linijom, koja je dana u uvodniku prvog broja, i sadržaj prvog godišta *Borbe*, osnovne teme i pitanja o kojima je pisala. Može se reći da je pisala o svim temama značajnim za radničku klasu u Jugoslaviji i u međunarodnom radničkom pokretu, o političkom životu u Hrvatskoj i u Jugoslaviji, o vanjskoj politici Jugoslavije i međunarodnim odnosima uopće, o socijalnim i ekonomskim problemima, o sindikatima i omladini. Prvo godište *Borbe* imalo je ove stalne rubrike: *Internacionalni pregled*, *Socijalno-politički pregled*, *Ekonomski pregled*, *Omladinski život*, *Bilješke*, *Akcija za pomoć gladnima u Rusiji*, *Vijesti iz Sovjetske Rusije*, *Nove knjige*, od četvrtog broja uvedena je i rubrika *Dobrovoljni prinosi (prilozi) za 'Borbu'*, (*Prilozi 'Borbi'*). U uvodnicima i na prvaj strani tiskani su članci od osobitog značenja o temama kao što su: reakcionarni režim Obznane i Zakona o zaštiti države; teror režima nad radničkom klasom (proces i osude Aliji Alijagiću, Spasoju Stejiću i drugovima, te Juri Keroševiću i drugovima); skupoća i besposlica; odnosi Jugoslavije i

¹⁰ Usp. *Matija Uradin*, u bilj. 1, navedeno djelo, 183.

¹¹ Isto, 183—184.

¹² Izvor kao u bilj. 5.

¹³ *Borba*, Zagreb, 19. veljače 1922. »Mesto uvodnika«.

Sovjetske Rusije; ruska kontrarevolucionarna emigracija u Jugoslaviji; pomoć gladnima u Rusiji; apel za obnovu radničkog pokreta osnivanjem političke stranke klasno svjesnog proletarijata; Prvi maj; ofenziva kapitala i jedinstveni front radničke klase.¹⁴

Potkraj travnja 1922. došlo je do promjene u uredništvu, pa je umjesto Franje Saletta izdavač i odgovorni urednik postao Đuro Cvijić koji je već od prvog broja, kao i Kamilo Horvatin, bio urednik lista, dok je August Cesarec bio član uredništva. Đuro Cvijić je 29. travnja potpisao sedmi broj *Borbe* kao izdavač i odgovorni urednik, a već 2. svibnja on i Horvatin bili su uhapšeni.¹⁵ To hapšenje Cvijića i Horvatina, kao i hapšenje administratora *Borbe* Stjepana Cvijića, uzrokovalo je prekid u izlaženju lista. Zagrebačka je policija, vješto pletući mrežu oko rukovodilaca Partije i SKOJ-a u Zagrebu, nastojala dokazati da su »listovi 'Borba' i 'Radnička štampa' organi komunističkog proletarijata, zapravo komunističke partije.«¹⁶ Uredništvo *Borbe* policija je smatrala pravim leglom komunista a Đuru Cvijića, Kamila Horvatina, Augusta Cesarca i Stjepana Cvijića komunističkim propagatorima koji su »... izvršavali zaključke komunističke eksekutive u inozemstvu, te stajali u pismoj vezi sa inozemnim komitetima komunističke partije, te od njih bili i novčano podupirani.«¹⁷

Prekid u izlaženju *Borbe* trajao je sedam mjeseci. Đuro Cvijić, optužen da je stajao u vezi s Izvršnim odborom KPJ te da je primao za *Borbu* financijsku pomoć iz Amerike, bio je nakon četiri mjeseca istražnog zatorva pušten na slobodu, iako istraga nije bila završena. Kamilo Horvatin bio je, kao zavičajan u Varaždinu, osuđen na izgon iz Zagreba. Pokušaj da *Borbu* obnove u rujnu 1922. propao je zato što je Pokrajinska uprava potvrdila Horvatinov izgon.¹⁸

U prosincu, kad je nastavljeno izlaženje, uredništvo *Borbe* je prošireno i, uz »dvojicu starih urednika«, u nj je ušao Simo Miljuš. Tako je započelo uporno i mnogim teškoćama ometano nastojanje da se listu osigura izlaženje bez obzira na pritiske vlasti. Urednici su smjenjivali jedan drugoga, mijenjali su se naslovi i podnaslovi — ali *Borba* je ostajala. Ispunjeno

¹⁴ Usp. reprint izdanje prvog godišta *Borbe*, izdavač NIP *Borba*, tehnička i urednička obrada Liber, Zagreb, 1972. Pretisku su priloženi: članak Stanislave Koprivice-Oštrić, *Borba* legalno glasilo ilegalne KPJ (Zagreb, 1922—1929), Biografije nominalnih urednika, pravih urednika i administratora (1922—1929), koje je priredila Gordana Vlajčić, te Indeks imena koji je izradio Marijan Rastić.

¹⁵ O tom je slučaju sačuvano dosta arhivske građe. Najprije su zagrebačkom redarstvu dospjela u ruke neka pisma koja su iz inozemstva dolazila za Đuru Cvijića na jednu »neutralnu« adresu. Zatim je na austrijskoj granici uhvaćen student-kurir s pismom Đure Cvijića. Kod njega je prilikom pretrage nađeno još pisama i računa koji su teretili Cvijića. Novi materijal policija je pronašla prilikom pretresa kod Cvijića, a zaplijenila je i jedno pismo koje je uredništvu *Borbe* uputilo uredništvo komunističkog lista »Znanje« (koji je u Chicagu izlazio na našem jeziku) s prilogima i preplatama za *Borbu*. To je policiji poslužilo kao potvrda da je *Borba* podupirana od komunista iz inozemstva. Prilikom hapšenja i pretresa aktivista SKOJ-a, koje je policija izvršila u svibnju 1922, otkriven je i materijal koji je teretio Cvijića i Horvatina (A—IHRPH, XVIII/1922).

¹⁶ A—IHRPH, XVIII/1922. (Predsjednički ured Kraljevskog redarstvenog ravnateljstva, Broj 9889. Prs. 1922 — Predsjedništvo Pokrajinske uprave u Zagrebu).

¹⁷ A—IHRPH, XVIII/1922. (Predsjednički ured Kraljevskog redarstvenog ravnateljstva, Broj 4705. Prs. 1922 — Predsjedništvo Pokrajinske uprave u Zagrebu).

¹⁸ *Borba*, Zagreb, 1. XII 1922. »Našim čitateljima!«

je obećanje iz uvodnika *Borbe* od 1. prosinca 1922. da će list produžiti s izlaženjem i onda ako budu zatvoreni ili izgnani jedan ili čak dvojica njenih urednika.

U toku izlaženja *Borba* je mijenjala i naslove i podnaslove. Poslije osnivanja Nezavisne radničke partije Jugoslavije (NRPJ) u siječnju 1923. godine, *Borba* je 5. IV 1923. dobila podnaslov *Organ Nezavisne radničke partije Jugoslavije*. Nakon zabrane NRPJ, *Borba* je 11. IX 1924. promijenila naslov u *Radnička borba*. Od 13. II 1926. list izlazi opet kao *Borba* s podnaslovom *Radničko-seljačke novine*.

Urednici *Borbe* bili su: Franjo Saletto od prvog broja do 29. travnja 1922; Đuro Cvijić do 6. ožujka 1924; Vladimir Čopić do 11. rujna 1924; Mahmut Basarić do 29. svibnja 1925; Mihajlo Vraneš do 29. siječnja 1927; Andrija Car do 1. listopada 1927; ponovo Đuro Cvijić do 16. svibnja 1928. i Blaž Valjin do kraja izlaženja lista.

Iako je legalno izlazila kao nezavisni društveni list na marksističkim pozicijama, *Borba* je, kao što je već rečeno, bila glasilo KPJ. Od početka su brigu oko njena uređivanja vodila oblasna partijska rukovodstva u Zagrebu. List su kao vlasnici i odgovorni urednici obično potpisivali »urednici za zatvor« koji su time pravim urednicima ili uređivačkim odborima omogućavali da tiho i u pozadini obavljaju svoj posao. »Urednici za zatvor« primali su na sebe sve udarce režima, bili izloženi progonima i sankcijama, smjenjivali jedan drugoga omogućujući tako da *Borba* iziđe — ili s novim urednikom ili s novim naslovom — ali da iziđe. Zbog teškog i odgovornog posla koji su obavljali i danas im dugujemo osobitu pažnju. O uređivanju *Borbe* i njenu pisanju vodila su brigu oblasna partijska rukovodstva KPJ (obično oblasni politički sekretari), ili sam Centralni komitet KPJ. Dva su urednika *Borbe* bila u isto vrijeme i legalni i pravi urednici. Đuro Cvijić, koji je *Borbu* potpisivao nakon Saletta, bio je u isto vrijeme jedan od rukovodilaca ilegalne KPJ. Vladimir Čopić bio je oblasni sekretar NRPJ i odgovorni i pravi urednik *Borbe* u vrijeme kad je izlazila kao glasilo te stranke. Poznata su nam imena ovih pravih urednika *Borbe* i članova uredništva: Đuro Cvijić (u više navrata), Kamilo Horvatin (u više navrata), August Cesarec, Simo Miljuš, Ante Ciliga i Ognjen Prica. U razdoblju NRPJ funkciju pravog uredništva *Borbe* objavljao je oblasni sekretarijat kojem je politički sekretar odgovarao za liniju lista.¹⁹

Administratori *Borbe* nisu bili samo tehnička lica već i veoma značajna transmisija o kojoj je ovisilo hoće li list i kako dospjeti u ruke čitalaca. Raspačavajući zabranjena i zaplijenjena izdanja, često su se našli pred sudom ili u zatvoru. To najbolje ilustrira slučaj Josipa Kraša koji je kao administrator bio optuživan i hapšen više puta zbog razaslijanja brojeva lista koji su bili zabranjeni.²⁰ Poznata su nam imena ovih administratora *Borbe*: Stjepan Cvijić, Janko Mišić, Andrija Žaja, Lucija Pavić, Josip Kraš. Kao i urednici, mijenjane su i prostorije uredništva. Nije bilo ugodno u Zagrebu imati takvog stanara jer je to značilo imati i policiju kao svakodnevno gosta. Uredništvo i administracija *Borbe* bili su od 1923. do 1929.

¹⁹ A—IHRPH, ZB-S-14/90 (Zapisnici sjednica Oblasnog vijeća i sekretarijata NRPJ u Zagrebu).

²⁰ A—IHRPH, XIX Kamilo Horvatin. Prijave redarstvenog ravnateljstva državnom odvjetništvu iz rujna 1927. i siječnja 1929. godine.

na ovim adresama: Duga ulica 30, Gundulićeva 23b, Krajiška 12, Novi radnički dol 31a, Pejačićev trg 12, Ilica 104 i Kačićeva 12a. Spomenimo još da se *Borba* štampala u tiskarama »Merkantille« i »Gaj«.

U razdoblju od 1922. do 1929. *Borba* je pisala o svim bitnim pitanjima političkog života u Jugoslaviji, o međunarodnim odnosima, osobito o fašizmu, o radničkom pokretu u zemlji i u svijetu. Na stranicama *Borbe* vođena je opsežna i veoma zanimljiva diskusija o nacionalnom pitanju, pisalo se o seljaštvu i agrarnom pitanju, o životu i problemima omladine. Na mnogo je stranica pisano o Sovjetskoj Rusiji, prvoj socijalističkoj državi.

Prateći *Borbu* može se uočiti kako režim ograničenog parlamentarizma prerašta u režim otvorene diktature. To pokazuju ne samo brojne izvršne političke ocjene i analize već i bilješke o porastu žrtava reakcije i uzastopnim zapljenama *Borbe*.

U kratkom prikazu nemoguće je zabilježiti sve veoma zanimljive i dobre priloge koji su izlazili u *Borbi*. O petoj obljetnici *Borbe*, uredništvo je ovako ocijenilo svoj list: »Evo, ovo je kratka povijest triju listova koji su izlazili pod imenom 'Borba'. To je u punom smislu te riječi povjest teških borba sa režimom ali ujedno i povjest duhovnog, (ideološkog) političkog i organizacionog razvoja našeg klasno-borbenog pokreta u Hrvatskoj.

Kroz to vrijeme potpuno se izgradilo naše osnovno stanovište: *jedinstvo radničkog sindikalnog pokreta i savez radništva sa seljaštvom i potlačenim narodima za borbu protiv kapitalizma, reakcionarnog režima, pljačke i hegemonije, za veći komad kruha i bolji život radnika i seljaka i njihovo političko, ekonomsko, kulturno i nacionalno oslobođenje.*«²¹

Iako je izlazila u Zagrebu, *Borba* se širila i čitala u cijeloj Jugoslaviji. Osim napisa iz svih dijelova Hrvatske nalazimo na stranicama *Borbe* vijesti iz Crne Gore, Slovenije, Makedonije, Bosne i Hercegovine i uže Srbije.

O nastojanju lista da izražava želje svojih čitalaca govori anketa koju je uredništvo provelo među čitaocima u veljači 1924. Trebalo je odgovoriti na ova pitanja: »1. Što najrađe čitate u 'Borbi'? 2. O čemu želite da 'Borba' piše? 3. Kakove prigovore imate o uređivanju 'Borbe'? 4. Kojim pravopisom želite da piše 'Borba'?«²² Stiglo je 66 odgovora, pretežno iz manjih mjesta i manjih gradova. Teme o kojima su čitaoci željeli da *Borba* piše bile su: Sovjetska Rusija (položaj radnika, crvena vojska, ruska revolucija, položaj seljaštva, sovjetska država i njeni odnosi, omladina, žene, prosvjeta i kultura itd.); seljačko i agrarno pitanje (siromašni seljak, život i potrebe seljaka, radničko-seljačka zajednica, radničko-seljačka fronta, agrarno pitanje, agrarna reforma); redoviti feljtoni; vijesti iz radničkog pokreta sa svih kontinenata; kultura i umjetnost; sociologija; esperanto; alkoholizam. Sudionici ankete isticali su da osobito vole čitati priloge Augusta Cesarca (o Rusiji) i Miroslava Krležu (o društvenim problemima). Zahtijevali su da se izbjegnu duge polemike i izostave osobni napadaji u njima. Po želji većine anketiranih čitalaca, *Borba* je ekavštinu zamijenila ijekavštinom.²³

²¹ *Borba*, Zagreb, 18. veljače 1927. »Petgodišnjica 'Borbe'«.

²² *Borba*, Zagreb, 14. II 1924.

²³ Isto. U *Borbi* se od prvog broja pisalo ekavštinom što je uredništvo tada objasnilo željom za jednostavnošću, rasprostranjenošću ekavštine, unificiranjem pravopisa i štednjom na prostoru a ne političkim razlozima.

Veoma je zanimljivo pitanje u kojim se nakladama tiskala *Borba*. Prvi su se brojevi, prema izvještaju zagrebačkog oblasnog sekretarijata KPJ za Prvu zemaljsku konferenciju, tiskali u oko 4000 primjeraka.²⁴ God. 1923. tiskana je u 4000 primjeraka, što je bila najveća naklada od svih glasila NRPJ.²⁵ Oko sredine 1925. naklada »oblasnog lista« *Borbe* bila je 5000 primjeraka.²⁶ Podatke o nakladi *Borbe* iz partijskih izvora potvrđuju redovni izvještaji zagrebačkog redarstva o listovima (tiskopisima) koji su izlazili na području grada Zagreba. Prema izvještaju iz rujna 1924. naklada *Radničke borbe* bila je 5000 primjeraka.²⁷ O financijskom stanju ovisilo je hoće li se list tiskati na dvije, četiri, šest ili osam stranica. Velikih problema bilo je sa čestim zapljenama ali podaci nam pokazuju da je najveći dio naklade obično bio spašen, zahvaljujući spretnosti i umješnosti administratora i kolporterera. U slučajevima zabrane tiskano je drugo, cenzurirano izdanje lista što je u kasnijim godinama pričinjalo goleme financijske teškoće.

Za cijelo vrijeme izlaženja *Borba* je imala financijskih problema. U početku, 1922. godine, došlo je do zastoja u izlaženju od mjesec dana (ožujak-travanj) jer nije bilo financijskih sredstava.²⁸ Kako se list uzdržavao prvenstveno vlastitim sredstvima, bili su mu veoma važni prilozi čitalaca koji su prikupljeni od prvog broja i objavljivani u posebnim rubrikama. Organizirani su odbori za štampu, sakupljanje priloga da bi *Borba* mogla izlaziti dvaput tjedno, objavljujvana imena nesavjesnih pretplatnika i kolporterera koji su dugovali listu. Iako je *Borba* bila pretežno u financijskim teškoćama, događalo se da je novac od lista morao biti trošen i za potrebe partijske organizacije.²⁹ Ipak je uvijek nađen izlaz, plaćeni dugovi tiskari, skupljena čak i sredstva za izlaženje dvaput tjedno.

Veliko je značenje *Borbe* u povijesti revolucionarnog radničkog pokreta u Hrvatskoj i Jugoslaviji. Za sedam godina taj je list s marksističkih pozicija analizirao i ocjenjivao pojave u političkim i socijalnim odnosima u Jugoslaviji.

Iako to nikada nije bila službeno, *Borba* je zapravo bila legalno glasilo KPJ za cijelu Jugoslaviju. Jer *Borba* se zaista čitala u cijeloj Jugoslaviji, kolportirala se u Srbiji i u Makedoniji, u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori, u Sloveniji — isto tako kao i u Hrvatskoj. Osobito u godinama uoči diktature kada je bila, usprkos zapljenama i progonima urednika, legalni glas ilegalne KPJ. Bila je na neki način i savjest Jugoslavije, jer je pomno bilježila progone i represalije kojima je bila izložena čitava radnička klasa. U isto je vrijeme pokazivala kako je visoka svijest o klasnoj solidarnosti proletarijata jer su radnici, otkidajući od svojih skromnih prihoda, davali priloge za svoje uhapšene i osuđene drugove i njihove porodice. Radnici i siromašni seljaci, koji su činili najveći broj *Borbinih* čitalaca, svojim su priložima, skromnim ali trajno davanim — održavali svoj list da ne pro-

²⁴ Izvor kao u bilj. 5.

²⁵ *Radnik-Delavec*, Beograd, 20. I 1924. Izvještaj Centralnog odbora NRPJ.

²⁶ A—IHRPH, KI 1924/33. Izvještaj o stanju Partije.

²⁷ A—IHRPH, XVIII/1924.

²⁸ *Borba*, Zagreb, 20. travnja 1922.

²⁹ A—IHRPH, ZB-S-14/90, 6.

padne uslijed učestalih zabrana uoči diktature, kad je gotovo svaki drugi broj bio plijenjen pa se morao dvaput tiskati da bi dospio do čitalaca.

Od 1922. do siječnja 1929, kad joj je uvođenjem diktature konačno bilo onemogućeno izlaženje, *Borba* je odražavala i pratila razvoj revolucionarnog radničkog pokreta. Započela je kao nezavisni list za društveno-politička pitanja da bi postala glasilo NRPJ — legalne radničke političke stranke, koju je KPJ osnovala 1923. Ideja jedinstvenog fronta, zajedničke borbe radništva za njegove osnovne klasne interese izražena je naslovom *Radnička borba*. I podnaslov *Borbe*, koji je dobila nakon toga, ukazuje na orijentaciju KPJ da u političkoj borbi protiv reakcionarnog režima stvara savez i borbeno jedinstvo radničke klase i siromašnog seljaštva.

Povijest *Borbe* stoga možemo s punim pravom označiti i kao povijest komunističkog pokreta u Hrvatskoj i u Jugoslaviji u godinama od zabrane KPJ do uvođenja monarhističke diktature.